

ВПЛИВ РОЗСЛІДУВАЛЬНОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ НА ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ

Історію розслідувальної або інвестигативної (з англ. investigation — “розслідування”) журналістики часто починають від США [1], де на межі XIX та XX століття газетяри викривали економічні та політичні недоліки держави: бідність, відсутність нормальних умов роботи, корупцію, нечесну конкуренцію тощо. Публікації спонукали уряд до реформ, завдяки яким у правовій системі держави з’явилося багато захисних норм, які американці сьогодні сприймають як належне.

Професор Інституту прикладних наук у Гамбурзі Йоганнес Людвіг серед обов’язкових критеріїв інвестигативної журналістики називає подальше відстежування й актуалізацію теми [2, с. 24]. Його британський колега Х’юго де Бург переконаний, що розкриваючи корупційні схеми та зловживання владою, журналістські розслідування допомагають виявити негаразди у законодавстві для подальшого їх виправлення [3, с. 20]. Викладач американського Університету Джона Гопкінса Девід Еверетт зазначає: “Журналістське розслідування — це шанс відновити справедливість і зіграти роль Давида в боротьбі з Голіафом. Це ґрунтується на вірі в те, що журналісти, редактори і фотографи можуть відігравати величезну роль у поліпшенні суспільного життя” [4].

Українські дослідники часто зосереджуються лише на викривальному значенні. Так, Олександр Глушко вважає, що метою розслідування є виявлення “потаємних пружин гострих суспільних проблем, справжні причини існування яких старанно приховуються від широкої громадськості владними, політичними та іншими впливовими колами”, а також побудова власної концепції досліджуваного явища [5, с. 21].

Варто підкреслити, що ця розвідка не бере до уваги замовних “розслідувань” (“джинси”), які критикуються багатьма дослідниками [див., наприклад, 6; 2; 3].

Серед найвизначніших розслідувань, які вплинули на історію України, самі журналісти назвали вісім наступних [7]. Це публікації “Державний переворот” (1996, “Вечірній Київ”, Віталій Карпенко), “Кучма, який живе в ілюзіях” (1999–2000, Георгій Гонгадзе), “Перевертні” (2002, “Сьогодні”), “Син Бога” (2005, “Українська правда”, Сергій Лещенко), проект “Найкращий дім” (2008–2009, “Сьогодні”), “Під Києвом орудує другий Чикатило” (2009, “Сьогодні”, Олександр Корчинський), “Вишка для Бойка” (2011, “Дзеркало тижня”, Юрій Ніколов, Олексій Шалайський),

“Таємниці “Межигір’я”. Розкіш султана” (2011, “Українська правда”, Сергій Лещенко). Це дійсно резонансні дослідження, деякі з них мали вплив не лише на суспільну думку, але й посприяли зміні влади.

Нині маємо в Україні кілька “профільних” команд журналістів. Серед них особливо варто згадати Bihus.Info та “Схеми: корупція в деталях”, які працюють у найбільш прийнятному для широкої аудиторії форматі, створюючи відеоконтент. Обидві команди з’явилися після 2010 року. Зосередимося на досягненнях першої, бо вона переймається короткостроковими та довгостроковими результатами доведених (тобто таких, що мають під собою документальні підтвердження та відповідають фактам) українських журналістських розслідувань.

Нині “Bihus.Info — це команда журналістів, юристів, активістів і it-фахівців, які завдають змін” [8]. Історія проекту сягає серпня 2010 року, коли “під тиском журналістів, громадських діячів і деяких політиків сталися зміни в тендерному законодавстві України” [9]. Суспільство отримало ширший доступ до розподілу бюджетних коштів, зокрема “Віснику державних закупівель”. За кілька років на телеканалі ZIK з’явилася візуалізація розслідувань — телепрограма “Наші гроші”, яку вів журналіст Денис Бігус. У 2015 році задіяні спеціалісти формалізували діяльність, створивши громадську організацію “ТОМ 14”. Нині усі телевізійні та журналістські проекти колективу реалізуються на базі цієї ГО. Уся діяльність організації так чи інакше пов’язана з журналістськими розслідуваннями [10]. У 2017 році “ТОМ 14” створив проект “Тисни”, що опікується юридичною підтримкою після журналістських розслідувань. “Юристи “надають хід” матеріалам, які розкопують журналісти по всій Україні, і переводять справи з медійної площини у юридичну: заяви до правоохоронних органів та судові засідання” [там само]. На сторінці “Ми вплинули” сайту “Bihus.Info” [11] лише за перші чотири місяці 2020 року опубліковано 19 матеріалів. У них йдеться про розпочаті провадження та судові процеси, спричинені журналістськими розслідуваннями. Наприклад, 30 січня стало відомо, що суд наклав арешт на землі вартістю 1 мільярд гривень, пов’язані з фігурантом розслідування Bihus.Info народним депутатом Андрієм Деркачем [12]. Також після розслідування “Наші гроші. Львів” Антимонопольний комітет призначив штраф у 80

тисяч гривень учасникам тендеру на постачання дефібриляторів для Львівського кардіологічного центру — “Львівський завод Рема” та ФОП Мудрак Павло Петрович [13]. Окрім того, директор компанії “Юнайтед Табако” (Дніпропетровська область) сплатив податки і штраф у розмірі 3,1 мільйон гривень через підробку акцизних марок, виявлену журналістами програми “Схеми” [14].

Показово, що значна кількість відомих українських журналістів воліє продовжувати кар’єру у політиці. Зокрема, Мустафа Найєм потрапив до Верховної Ради VIII скликання [15] після Революції Гідності 2014 року. До цього довгий час працював журналістом, ведучим, був ініціатором створення та головним редактором громадської організації “Громадське ТБ”, очолював неформальний координаційний центр Євромайдану. Найєм переконаний, що за п’ять років “люди нарешті побачили, що все може бути інакше” [16], хоча скепсис щодо можливості впливу на суспільні, економічні та політичні процеси все ще превалує. На початку 2019 року політик писав: “І коли ми говоримо про нові обличчя, це не має жодного стосунку до віку. Насправді те, що ми називаємо новим, — це норма, про яку після розчарувань ми воліли забути. Ми взагалі не нові, ми просто нормальні. І наше головне завдання — багаторазово збільшити наше поки ще боязке залучення у державні процеси. Розширити свою присутність у всіх секторах управління, а не тільки там, де старожили не можуть конкурувати з нами в інноваціях, нових підходах і сучасних технологіях” [там само]. Хоча з кінця 2019 року Мустафа Найєм є заступником генерального директора державного концерну “Укроборонпром” [новина], він продовжує викриття злочинних схем. Переважно це тепер стосується оборонного комплексу країни [див., наприклад, 17] та не може вважатися власне журналістськими розслідуваннями.

На хвилі подій 2014 року в Україні постала необхідність розслідувань порушення законів та міжнародного права. У цьому до журналістів долучилися громадські активісти. Серед подібних розслідувальних проєктів варто згадати принаймні InformNapalm [18], який викриває факти агресії РФ проти України, і SeaCrime [19], що доводить незаконні заходження суден в закриті порти окупованого Криму. Перші одним із найважливіших своїх завдань вбачають «інформування широкої зарубіжної аудиторії», другі — оприлюднення суспільно значущої інформації; створення матеріалів, які можуть бути використані для судових проваджень; встановлення раніше невідомих фактів та зв’язків між ними.

Список літератури

[1] А. П. Данилов, А. М. Эшкрат. “История журналистских расследований от Джекоба Рииса до Чарльза Льюиса”. *Вестник Чувашского государственного педагогического университета им. И. Я. Яковлева*. 2016. [Електронний ресурс]. Доступно : <https://cyberleninka.ru/article/n/istoriya-zhurnalistskih->

[rassledovaniy-ot-dzhekoba-riisa-do-charlza-lyuisa](https://cyberleninka.ru/article/n/istoriya-zhurnalistskih-). Дата звернення: квіт. 15, 2016.

[2] Л. Йоганнес. *Інвестигативний пошук*. За загал. ред. В. Ф. Іванова. Київ, Україна: Академія української преси, Центр вільної преси, 2017.

[3] De Burgh, Hugo. *Investigative Journalism: Context and Practice*. New York, United States of America: Routledge, 2000.

[4] Д. Еверетт. *Учебный пособие репортера*. Київ, Україна: IREX Промедіа, 1997.

[5] О. К. Глушко. *Журналістське розслідування: історія, теорія, практика* : навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. Київ, Україна : Арістей, 2006.

[6] І. Паславський. “Журналістське розслідування. Публікація резонансна, але небездоганна”. *Вісник Львівського університету. Сер. журналістика*. Вип. 32, с. 223-230, 2009.

[7] Телекритика. “8 журналістських розслідувань, які вплинули на історію незалежної України”. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://telekritika.ua/uk/smi/8-zhurnalistskih-rozsliduvan-yaki-vplivuli-na-istoriyu-nezaleznoi-ukraini/>. Дата звернення: Трав. 29, 2019.

[8] “Про нас”. *Bihus.Info*. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://bihus.info/about/>. Дата звернення: Квіт. 02, 2020.

[9] “Про “Наші гроші””. *Наші гроші*. [Електронний ресурс]. Доступно: <http://nashigrosi.org/about/>. Дата звернення: Квіт. 02, 2020.

[10] ГО “ТОМ 14”. *Bihus.Info*. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://bihus.info/projects/go-tom-14/>. Дата звернення: Квіт. 02, 2020.

[11] “Ми вплинули”. *Bihus.Info*. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://bihus.info/my-vplynuly/>. Дата звернення: Квіт. 03, 2020.

[12] О. Курбатов. “Суд наклав арешт на землі вартістю 1 мільярд гривень, пов’язані з фігурантом Bihus.Info — депутатом Деркачем”. *Bihus.Info*. 2020. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://bihus.info/sud-naklav-aresht-na-zemli-vartistyuu-1-milyard-gryven-povyazani-z-figurantom-bihus-info-deputatom-derkachem/>. Дата звернення: Січ. 31, 2020.

[13] “АМКУ оштрафував тендерних махінаторів на 80 тис грн після звернення юристів Bihus.Info”. *Bihus.Info*. 2020. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://bihus.info/amku-oshtrafuvav-tendernyh-mahinatoriv-na-80-tys-grn-pislya-zvernennya-yurystiv-bihus-info/>. Дата звернення: Лют. 06, 2020.

[14] “Юристи Bihus.Info добились повернення 3,1 млн грн в бюджет директором “Юнайтед Табако””. *Bihus.Info*. 2020. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://bihus.info/yurysty-bihus-info-dobyls-povernennya-3-1-mln-grn-v-byudzhet-dyrektorom-yunajted-tabako/>. Дата звернення: Берез. 25, 2020.

[15] Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. “Народний депутат України VIII скликання Найєм Мустафа-Масі”. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://itd.rada.gov.ua/mps/info/expage/17978/9>. Дата звернення: Берез. 25, 2020.

[16] М. Найєм. *Справжнє майбутнє*. НВ. 2019. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://nv.ua/ukr/opinion/spravzhnje-majbutnje-2515857.html>. Дата звернення: Січ. 1, 2019.

[17] М. Найєм. *Українська правда*. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/nayem/>. Дата звернення: Квіт. 03, 2020.

[18] InformNapalm. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://informnapalm.org/ua/>. Дата звернення: Квіт. 01, 2020.

[19] SeaCrime. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://myrotvorets.news/category/seakrime/>. Дата звернення: Берез. 23, 2020.